

Л.І. Капітан

ЗАКАРПАТСЬКА ФІЛІЯ СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ: ТВОРЧА ЛАБОРАТОРІЯ ЧИ ІНСТРУМЕНТ «РАДЯНІЗАЦІЇ»

З'ясовано роль Закарпатської філії Спілки радянських письменників України у процесах уніфікації й одержавлення літературно-мистецької сфери, забезпечення ідеологічного забарвлення духовної еліти краю, розкрито механізм перетворення творчої спілки «інженерів людських душ» в засіб ідеологізації та колективізації «інакомислячих».

Ключові слова: *Закарпатська філія Спілки радянських письменників, влада.*

Територіальна експансія тоталітарного Радянського Союзу за результатами Другої світової війни мала наслідком поширення його моделі державної організації й на його новоприєдані терени, серед яких опинилося з осені 1944 р. й Закарпаття. Відповідно до засад побудови тоталітарної держави комуністичного зразка, уніфікації й одержавленню підлягали практичні усі сфери життя регіону, а одним із головних завдань радянського керівництва стало забезпечення ідеологічного забарвлення творчості літературно-мистецької еліти краю.

Сьогодні, після довгих літ замовчування, недооцінки, свідомих чи несвідомих фальсифікацій, об'єктивна оцінка, аналіз умов, в яких розгортався літературно-мистецький процес в Закарпатті, дозволять повернути читачеві творчість видатних майстра українського слова, їх спадщину, яка являє собою не регіональне, а загальноукраїнське явище і повинна повноцінно входити у скарбницю національного письменства.

Нами вже висвітлювались питання одержавлення й «радянізації» літературного життя Закарпатської України упродовж перших 15 років перебування у складі УРСР/СРСР [3], індивідуальних особливостей творчого шляху окремих видатних митців краю [5,6,7]. Метою цієї публікації є з'ясувати роль у вищезгаданих процесах Закарпатської філії Спілки радянських письменників України, розкрити механізм перетворення творчої спілки «інженерів людських душ» в засіб ідеологізації та колективізації всіх «інакомислячих».

Теоретичним засадам державного будівництва відповідала й комуністична модель організації літературного процесу в УРСР, для запровадження якої творчі спілки письменників, художників, композиторів, що «стали важливим елементом у радянській системі управління літературою і мистецтвом» [8, с.226-228]

4 червня 1946 р. на засіданні президії Спілки радянських письменників України було розглянуто питання про підсумки «обстеження» Кваліфікаційною комісією СРПУ закарпатських літераторів, за наслідками якого було рекомендовано прийняти до лав СРПУ трьох осіб: поета Андрія Патрус-Карпатського, поета й прозаїка Федора Потушняка й літературного критика Петра Лінтура. Після нетривалого розгляду їхніх персональних заяв усіх трьох було прийнято до письменницької організації УРСР. Тоді ж було утворено й Закарпатську філію СРПУ у м. Ужгороді, керівником якої був затверджений А. Патрус-Карпатський [19, арк. 70, 72].

Задля цілковитого підпорядкування собі інтелігенції сталінський режим поряд з планомірним, систематичним контролем радянського суспільства та його духовної сфери проводив періодичні викривальні кампанії. Вони здобули найбільший розмах у перші післявоєнні роки, втілюючись у сумнозвісній політиці, що отримала назву «ждановщина». Усього упродовж 1946–1951 рр. було ухвалено 12 найбільш значущих й погромницьких за своїм характером й спрямуванням постанов ЦК КП(б)У з ідеологічних питань. Вони заклали підвалини для наступу на всі групи наукової й творчої інтелігенції. Як правило, перед розправою створювалася відповідна атмосфера — кидалися огульні обвинувачення, розгорталася публічна «критика», що спрямовувалася передусім проти літераторів, художників, композиторів, режисерів, літературо- й мистецтвознавців, істориків. Звичною практикою стали загальнономіські збори інтелігенції, покликані накреслити шляхи боротьби з «неблагонадійними» елементами [1, с. 74–90; 2; 4; 8, с.66-67;]. Вістря усіх кампаній, проведених в УРСР, спрямовувалось на боротьбу з «українським буржуазним націоналізмом»

Створення Закарпатської філії СРПУ й перші кроки «радянзації» літературного життя регіону відбувалися синхронно з цією масштабною й системною загальносоюзною «викривально-очищуючою» кампанією.

У Закарпатті на вістрі брутальної критики опинився керівник обласної письменницької філії А. Патрус-Карпатський, якому закидали «темне націоналістичне минуле», співробітництво з чеською та англійською розвідками у часи Другої світової війни й, зрозуміло, «націоналістичні помилки» у творчості [5]. У жовтні 1947 р. письменник був

заарештований, що навіть у контексті ідеологічної кампанії 1947 р. було «надзвичайним явищем» [3, с.14].

Відтоді обласну письменницьку організацію очолив Юрій Андрійович Гойда (1919–1955; псевдонім — Карпатський) — поет і публіцист, уродженець с. Зняцево на Мукачівщині, вихованець Ужгородської гімназії (1932–1940), який навчався на природничо-географічному факультеті університету у Дебрецені (1941–1944; не закінчив). Починав писати (російською мовою) ще у роки навчання у гімназії; перша збірка віршів «Живая синь», сповнена соціальних тем й ліричного романтизму, з'явилася друком 1943 р. За умов радянського режиму невимушено перейшов на українську мову, залишивши виразний слід по собі винятково ліричними віршами.

Вже 29 листопада 1947 р. новопризначений керівник обласної філії СРПУ Ю. Гойда виступив з доповіддю «Про буржуазно-український націоналізм і його прояви на Закарпатті» на закритих партійних зборах первинної організації редакції газети «Закарпатська правда» де знову «пройшовся» по постаті і творчості А.Патрус-Карпатського та головного редактора «Закарпатської правди» (1945–1948), досвідченого закарпатського комуніста Миколи Климпотюка (1906–1971), який і приймав на роботу арештованого літератора (попередній раз шквал звинувачень ним же озвучений був на пленумі філії у вересні) [3, с.15, 77-81.]

Невдовзі нова хвиля нападок на представників творчої й наукової інтелігенції республіки спричинена публікацією 1951 р. кількох редакційних статей «Правды» зачепила і самого Ю.Гойду.

14 грудня 1951 р. до друку була підписана друга книга літературного альманаху закарпатських письменників «Радянське Закарпаття». В передовій статті видання «Невідкладні завдання кожного радянського письменника», в якій відверто транслиювалися московські й київські оцінки літературного й суспільно-політичного життя УРСР, претензії висувалися й до творчості поета Юрія Гойди: «Республіканською та обласною пресою справедливій критиці були піддані вірші [Ю. Гойди] «Пісня про Каховку», «Криниця», «Балада про чорну тінь» та ряд ін. [...]»[9, с.6].

У прикінцевих висновках статті розставлялися акценти на найнагальніших завданнях закарпатських літераторів й видавничих працівників у світлі ідеологічних настанов: «На основі докорінного поліпшення роботи філії СРПУ, на основі широкого розгортання критики і самокритики в середовищі письменників, редколегія і редакторат видавництва зуміють подолати допущені хиби, дати трудящим твори, гідні нашої сталінської епохи» [9, с.8].

6–8 грудня 1951 р. відбувся черговий пленум Закарпатського обкому КП(б)У, який на регіональному рівні підбив підсумки тогорічної чергової хвилі ідеологічного наступу на українську інтелігенцію. Перший секретар Закарпатського обкому КП(б)У І. Д. Компанець знову висловив серйозні претензії до обласної письменницької організації та її керівника Ю. Гойди: «Плохо работает уполномоченный Закарпатского отделения Союза писателей Украины тов. Гойда Юрий, который поверхностно руководит отделением [...]. Среди писателей не развивается критики и самокритики. В особенности печально, что тов. Гойда не работает как член партии над поднятием своего политического кругозора, в результате нередко у тов. Гойды выходят в свет довольно недоработанные, сырые, у которых нет ясной мысли, стихи» [15, арк.8-9].

Іван Данилович, взявши на себе невдячні функції літературознавця й літературного критика, вдавня навіть й до мовознавчих екзерсисів і, промовляючи російською, повчав місцевих літераторів як писати українською мовою й претендував одночасно на знання угорської [3, с.21-23].

Виступ Ю. Гойди з відповіддю на критику першого секретаря обкому партії й з'ясування ним делікатних мовних проблем у творчості українських письменників поліетнічного Закарпатського регіону аж ніяк не вплинув на підсумкове рішення цього партійного зібрання. Як особиста помста І. Д. Компанця у відповідь на прилюдну критику на його адресу з боку літератора, резолюція містила й особисті закиди щодо Ю. Гойди: «Некоторые писатели и художники еще слабо связаны с жизнью советского народа, поверхностно знают практику социалистического строительства, героический труд советских людей и создают поэтому низкопробные, малохудожественные и бесцветные произведения. В ряде книг («Верховинська поема» Ю. Гойды, «Шовкова трава» М. Томчания и др.) писатели допускают вредное засорение украинского языка словами, перенятыми от венгерского, чешского, немецкого и других языков» [14, арк. 234].

Наступного, 1952 р., в контексті серйозних претензій з боку літературної критики та керівництва СРПУ до стану укладання й редагування крайового літературного альманаху «Радянське Закарпаття», започаткованого 1947 р., на вістрі критики знову опинилася обласна письменницька організація [10]. Суперечка з приводу якості рукопису й змісту чергового числа альманаху «Радянське Закарпаття» 1954 р. спричинила конфлікт поміж відповідальним секретарем Закарпатського відділення СРПУ Юрієм Гойдою (він же редактор цього видання) й виконувачем обов'язки головного редактора Закарпатського обласного книжково-журнального видавництва (м. Ужгород) Павлом Данилови-

чем Цибульським (1917–1984). Конфлікт попри переважно міжособистісний характер, мав глибше підґрунтя — відносини між місцевою інтелігенцією та «присланих зі Сходу». Зокрема, узагальнюючи таке протиставлення Ю.Гойда песимістично констатував: «І я вже примирився з тим, що така лайка — це клеймо історії, яке все життя супроводжуватиме інтелігенцію, що народилася на Закарпатті до возз'єднання» [13, арк. 4]

6 вересня 1954 р. відбулися загальні закриті партійні збори первинної партійної організації Закарпатської філії СРПУ, на яких слухалася персональна справа комуністів Ю. Гойди й П. Цибульського [13, арк. 13]

Важко сказати, чи відчував Юрій Андрійович певне дежавю у цьому зібранні, яке мало б нагадувати йому події семирічної давнини — листопад 1947 р., закриті партійні збори, його доповідь про прояви націоналізму у літературі Закарпаття й колективне таврування «агента фашизму» А. Патрус-Карпатського.

У виступах більшість промовців засуджували поведінку Ю. Гойди, щодо якого лунали й крайні пропозиції — вивести із складу пленуму обкому КПУ, поставити питання про виключення з КПРС.

Інформація про інцидент, закриті партійні збори первинного осередку Закарпатської письменницької філії та їхню ухвалу 11 вересня 1954 р. була доведена секретарем Закарпатського обкому КП України В. Повхом секретареві ЦК КПУ І. Д. Назаренку, який погодився з думкою Закарпатського обкому про усунення Ю. Гойди з посади відповідального секретаря обласного відділення СРПУ [13, арк. 2].

18 вересня 1954 р. відбулося чергове засідання бюро Закарпатського обкому Компартії України. 22-м пунктом порядку денного стояло питання «Про роботу обласного відділення Спілки радянських письменників України» [16, арк. 147-195].

У постанові бюро Закарпатського обкому КП України за підсумками розгляду цього питання зауважувалося, що за час, який минув після другого з'їзду СРПУ, лави літераторів області поповнилися здібними початківцями, кращі з яких — прозаїк Ю. Мейгеш, поет Л. Бако — були прийняті у члени СРПУ. «Творче зростання» письменників області засвідчувала поява таких творів, як роман М. Тевельова «Верховино, світку ти наш» (1954), збірка оповідань М. Томчання «Закарпатські оповідання» (1953), ряду віршів Ю. Гойди, В. Ладизця та ін. Однак серйозне незадоволення обласного партійного керівництва викликала характерна для більшості закарпатських літераторів тенденція «втечі від сучасності», тобто прихованої відмови від примітивного літературного коментування процесу сучасного їм «соціалістичного будівницт-

ва» у краї. Серед «ідейно і художньо неповноцінних творів», які вийшли з-під пера літераторів Закарпаття останніми роками, згадувалися, наприклад, повість П. Клименка «Жива легенда» (1952), збірка віршів М. Шаповала «Дорога в Щасливе» (1953), вірш О. Улинця «Возз'єднання», п'єса П. Ластівки «Міль» та ін. Не обминули творчості обласних літераторів, мовляв, й «помилки і хиби в літературі, які полягають у проповіді теорії безконфліктності, обході реальних життєвих протиріч, підміні соціалістичного реалізму натуралізмом, недостатній увазі до боротьби з проявами буржуазного націоналізму і його отруйної ідеології» [16, арк. 159-160]. Причетним до цієї негативної ситуації був визнаний Ю.Гойда, адже «обласне відділення СРПУ не виховує критиків, літературно-критичні статті в пресі друкуються рідко», а тим паче обласний комітет КП України у своїй постанові від 9 січня 1953 р. «Про роботу обласного відділення Спілки радянських письменників України» вже вказував на серйозні недоліки в роботі обласного відділення Спілки письменників, проте «тов. Гойда не врахував критики, не усунув недоліків, а, навпаки - останнім часом ще більше запустив роботу, внаслідок чого втратив авторитет серед літературного активу області» [16, арк. 161].

Тим же рішенням бюро Закарпатського обкому КП України Ю. Гойда звільнявся з посади відповідального секретаря обласного відділення СРПУ, як такий, що «не справився з роботою». Обласному відділенню письменницької спілки дозволялося провести 28 вересня 1954 р. звітно-виборні збори членів СРПУ [16, арк. 161].

5 жовтня 1954 р. черговим рішенням (пункт 9) бюро обкому КП України Ю. Гойда (все ще відповідальний секретар Закарпатського відділення СРПУ) був зарахований слухачем трирічної партійної школи при Закарпатському обкомі КП України [16, арк. 190]. 25-м пунктом порядку денного засідання бюро обкому того ж дня стояло й питання «Про тов. Чендея І. М.»: «Затвердити тов. Чендея Івана Михайловича відповідальним секретарем обласного відділення Спілки радянських письменників України, звільнивши його від посади завідуючого відділом літератури і мистецтва редакції обласної газети «Закарпатська правда»» [16, арк. 194].

На III з'їзді СРПУ у жовтні 1954 р. закарпатську письменницьку спільноту представляв вже новий її керівник — Іван Чендей.

Іван Чендей (1922–2005) народився 22 травня 1922 р. у с. Дубовому (нині Тячівський район Закарпатської обл.), закінчив російську гімназію у м. Хусті (1935–1944). Згодом навчався на філологічному факультеті Ужгородського державного університету (1947–1952) та в Літературному інституті ім. М. Горького у Москві (1960–1962). Упродовж

1945–1955 рр. працював членом редколегії й заввідділом «Закарпатської правди» в Ужгороді. Його перші твори (мала проза) були опубліковані ще під час навчання у гімназії — у російськомовній антології «Будеть день» (1941), упорядкованій П. Лінтуром. Дебютувавши у «Закарпатській правді» навесні 1945 р. російськомовними кореспонденціями, вже наприкінці того ж року І. Чендей перейшов на рідну українську, ставши згодом одним з найбільш продуктивних письменників повоєнного Закарпаття. Вже перша книга дебютанта-новеліста І. Чендея «Чайки летять на схід» (1955) стала помітним внеском у розвиток вітчизняної лірико-психологічної прози. Найкращими його літературними творами вважаються: «Вітер з полонин» (1958), «Терен цвіте» (1958), «Верховино, мати моя» (1960), «Птахи полишають гнізда» (1965; перевидання 1970, 1984) та «Скрип коліски» (1987).

На з'їзді доповідач охарактеризував «творче зростання» письменницького колективу Закарпаття, толерантно й шанобливо згадав свого попередника на посаді обласного літературного керівника, аж ніяк не викреслюючи його ані з лав «будівників світлого майбутнього», ані шанованих творців тогочасної української літератури. Віддавалося належне й іншим членам письменницької спільноти області, не замовчували й окремі наявні творчі недоліки й прорахунки, що, на думку І. Чендея, пояснювалося цілком зрозумілими «труднощами зростання» [20, арк. 91-93].

І. Чендей, шанобливо характеризуючи свого попередника: «Поет Юрій Гойда ще далеко і далеко не вичерпав своїх творчих можливостей. Написане ним дає право говорити про те, що в майбутньому поет Юрій Гойда створить чимало віршів і поем, які полюбить читач» [20, арк. 93], не міг передбачити, що вже 2 червня 1955 р. на 37-му році життя Юрія Гойди раптово не стане. Людина творча, яка упродовж останніх двох — трьох років життя зазнавала перманентного жорсткого тиску владних структур, перебувала у конфлікті з обласними видавничими працівниками, Ю. Гойда, очевидно, не витримав чергової кампанії критики на власну адресу й спричиненого нею усунення з посади відповідального секретаря обласної письменницької організації та «заслання» до партійної школи.

Після XX з'їзду КПРС у республіці у загальному контексті десталінізаційних заходів влади активізувалися й національно-культурні процеси, покращилася атмосфера і навколо регіональної письменницької спілки. Плідна праця закарпатських письменників була відзначена Президією СПУ при обговоренні їх творчості в жовтні 1957 р. Тоді ж було визнано, що літераторів Закарпаття не може задовольнити альма-

нах із дворазовим річним виходом, що для них потрібна ширша творча трибуна.

Закарпатська філія — при підтримці обкому Компартії України — звернулася до Президії Спілки радянських письменників України з клопотанням про те, щоб альманах «Радянське Закарпаття» видавати чотири рази на рік. Президія СПУ підтримала це клопотання і звернулася до ЦК Комуністичної партії України з проханням про збільшення кількості номерів альманаху на рік [21, арк. 209- 210].

Суспільний статус радянського літератора — «інженера людських душ» (принаймні офіційного члена Спілки письменників СРСР чи СПУ) — примушував його виконувати невластиві для творчої особистості функції, насамперед, нести тягар додаткових ідеологічно-пропагандистських обов'язків

Неодмінним обов'язком керівників письменницької організації республіки та її обласних філій було брати участь у численних засіданнях компартійних зібрань та партійно-радянських «активів» різного представницького рівня [3, с.45-47]. Втім, справи реального громадського й суспільного значення, проблеми, які турбували усіх мешканців Закарпаття, і не лише, також викликали, але вже не казенний, а непідробний інтерес літераторів області.

Наприклад, одним з перших відгукнувся на виклик часу (тема гуманітарного виміру соціально-економічних перетворень природи, взаємин людини й довкілля) згаданий вже Іван Чендей. У його статті у республіканській «Літературній газеті» 1957 р., зокрема, наголошувалося: «Ліс на Закарпатті — це і клімат, і вода в річках, і опади, і родючість ґрунтів, і мебльова промисловість, яка має не тільки прекрасних спеціалістів, а й добре оснащені за радянський період підприємства, в обладнання яких вкладено мільйони карбованців. Про ці ліси треба дбати по-господарському.

Міністерство сільського господарства УРСР, яке відає лісами, посправжньому не дбає про них. Не можна далі миритися з неполадками в галузі лісової промисловості, в стані лісового господарства» [24].

Подальший розвиток ця ж тема дістала у виступі письменника на VII Закарпатській обласній партійній конференції (11–12 січня 1958 р.). Промовляючи у вузькому колі партійно-радянської номенклатури області, І. Чендей був відвертішим й водночас жорсткішим стосовно хижачьких методів лісорозробок у Закарпатті й конкретних реалізаторів цієї політики [3, с.48].

Очевидно, занадто відверта й наполеглива громадянська позиція Івана Чендея, яку він мав можливість оприлюднювати завдяки своєму номенклатурному статусу керівника обласної письменницької спільно-

ти Закарпаття почала непокоїти владу, яка обрала традиційний у таких випадках шлях — усунення з посади внаслідок виявлених «недоліків» й «прорахунків» у роботі.

На початку січня 1959 р. відбулися звітно-виборні збори Закарпатської філії Спілки письменників України за участю члена президії СПУ В. Собка й завідувача відділу пропаганди і агітації Закарпатського обкому КПУ В. І. Белоусова. Доповідач, відповідальний секретар філії І. Чендей, зазначив, що літератори області за звітний період опублікували понад 50 книг, однак «грунтовне відтворення радянської дійсності ще не зайняло належного місця в їхній творчості». Учасники зборів вкотре критикували «хибні погляди літературознавця П. Лінтура, яких він припустився, аналізуючи громадську діяльність письменників XIX ст.» Втім, критичні закиди були висловлені й на адресу відповідального секретаря філії СПУ І. Чендея. Київський гість В. Собко у своїй промові наголосив, що питання партійності, сучасності літератури, активної боротьби з ревізіонізмом, питання творчої майстерності повинні бути у центрі уваги кожного літератора.

Збори обрали бюро Закарпатської філії СПУ у складі В. Маркуша, М. Томчания, І. Чендея, В. Ладижця й В. Вовчка. Відповідальним секретарем філії замість І. Чендея було обрано В. Ладижця (1924–1991) [12].

Станом на 15 січня 1959 р. членами Спілки письменників України по Закарпатському відділенню СПУ були 18 осіб, з яких 15 українців, 1 єврей, 1 «русский» та 1 угорець. Члени крайової письменницької організації писали свої твори назагал українською (14 осіб); один (Л. Балла) — угорською; троє (П. Лінтур, С. Панько, М. Тевельов) — російською мовами (підрахунки автора-Л.К.). Довкола Закарпатського відділення СПУ гуртувалося ще кілька десятків осіб початкуючих літераторів (зокрема, й тих, що писали угорською), які ще не встигли формалізувати власний письменницький статус.

Закарпатські літератори були представлені й на IV з'їзді Спілки письменників України, який відбувся у Києві 10–14 березня 1959 р. Його делегатами були В. Ладижець, Л. Балло, О. Маркуш, М. Тевельов, М. Томчаний, І. Чендей [23, арк. 48.].

Михайло Томчаний у своєму виступі на IV з'їзді Спілки письменників України 10 березня 1959 р. звертався насамперед до болючого для усієї громадськості УРСР й, зокрема, письменницької спільноти республіки мовного питання, що було викликано черговими заходами союзної адміністрації щодо «зміцнення зв'язку школи з життя»... шляхом русифікації навчального процесу (інструментально це здійснювалося «демократичним» шляхом надання права батькам самим

визначати, якою мовою навчатиметься їхня дитина — в УРСР чимало турботливих батьків «майже добровільно» обирали чомусь російську): «Мої діди берегли мову, а важко було берегти її від мадярів. А ми її як бережемо? Щодо української мови, то ми будемо розмовляти українською мовою, бо так розмовляли наші діди [...]»

А давайте цієї мови більше в книжках, газетах, по радіо і телебаченню, щоб всюди було більше нашої рідної мови» [22, арк. 89–91].

Декілька важливих аспектів тогочасного літературного життя Закарпаття висвітлив у своїй промові на форумі СПУ новообраний відповідальний секретар обласної письменницької філії В. Ладижець. Поінформувавши про міжз'їздівські здобутки закарпатських літераторів, він водночас не погодився з тезою, висловленою у головній доповіді М. Бажана, що закарпатська школа новелістів, мовляв, сформувалася ледь не винятково під впливом тільки Стефаникового генія: «Вплив Стефаника більш відчутний на творчості Луки Дем'яна та Івана Чендея. Однак манера Маркуша, Потушняка та Жупана різко відрізняється від манери, в якій писав Стефаник» [11].

Відав промовець щедрю данину й тогочасній ідеологічній та пропагандистській кон'юктурі, бо з його виступу можна було зрозуміти, що відсутність або брак гостро актуальних творів на теми сучасності було чи не найбільшою проблемою Закарпатської філії СПУ, на чому перманентно наголошував й Закарпатський обком Компартії України, змушуючи «підлеглих» йому письменників до кон'юктурної актуалізації їхньої творчості.

Поряд з даниною ідеологічній кон'юктурі, обов'язковою для керівника Закарпатської філії СПУ, у промові В. Ладижця містилися й конструктивні і навіть певною мірою критичні щодо керівництва письменницької спілки УРСР моменти. Зокрема, він піддав критиці «києвоцентричність» керівних органів СПУ, оскільки, на його думку, «справи і життя Київської організації, найбільшої і найсильнішої, безперечно, затуляють собою все інше в щоденній, поточній роботі», запропонувавши виокремити Київську організацію як міську організацію столичних письменників, а керівним органам Спілки діяльніше керувати літературним процесом письменницького заgonу усієї України. Обурювався промовець й залаштунковими іграми столичних чиновників, які узгоджене в області й забезпечене ресурсами рішення про чотириразовий щорічний випуск альманаху «Карпати» урізали до виходу лише двох номерів.

Цілком слушно лідер письменників Закарпаття наголошував на особливості регіону як «чудового містка інтернаціональних зв'язків з літературами країн народної демократії». Йшлося про історично сфор-

мований внаслідок поліетнічності краю потужний перекладацький потенціал Закарпаття: «В Ужгороді працює численний і сильний загін перекладачів. Наші письменники — І. Чендей, М. Томчаний, С. Панько, О. Маркуш, Л. Бако та інші — знають по декілька східноєвропейських мов і могли б здійснювати переклади художніх творів» [11].

Попри загальну атмосферу хрущовської «відлиги» й певну лібералізацію суспільно-політичного й культурно-мистецького життя у країні, компартійні ідеологічні структури й цензорські органи насамперед жорстко відстежували вихід друкованої продукції й ретельно відфільтровували появу «неканонічних» видань і думок, що йшли урозріз з поточною ідеологічною кон'юнктурою. В умовах прикордонного Закарпаття це насамперед стосувалося «правильного» висвітлення історичного минулого регіону, його літературно-мистецької спадщини дорадянського періоду, тобто XIX — першої половини 40-х рр. XX ст., біографій окремих представників творчої інтелігенції краю тощо. Так, наприклад, 9 липня 1960 р. бюро Закарпатського обкому Компартії України розглянуло чергову доповідню відділу пропаганди і агітації обкому «Про недоліки і помилки в друкованих виданнях» [17, арк.130-131].

Восени 1960 р. незадоволення Закарпатського обкому КП України викликала поява у серпні того ж року короткого покажчика літератури «Письменники Радянського Закарпаття», упорядкованого обласною бібліотекою для дорослих, обласним видавництвом й відділенням Спілки письменників України, які, мовляв, «некритично сприйняли досвід деяких областей», хоча «ніякої необхідності в такому виданні немає» [18, арк. 20].

В ухвалі засідання бюро обкому з цього питання від 11 жовтня 1960 р. йшлося: «1. Вважати видання короткого покажчика літератури «Письменники Радянського Закарпаття» недоцільним і вихід його в світ заборонити. 2. Звернути увагу відповідального секретаря обласного відділення Спілки письменників України тов. Ладижця на необхідність більш критичного і принципового ставлення до друкування матеріалів про творчість письменників. 3. Складачу покажчика тов. Попу за допущену нескромність, яка виявилася у вміщенні в покажчик літератури власної біографії — вказати. 4. Зобов'язати облвидав [...] навести належний порядок у видавничих справах, не допускаючи будь-яких відхилень від встановлених правил.

Заборонити друкування будь-яких книжок, брошур, плакатів і листівок, які не включені в план видавництва, без відповідних на це рішень секретаріату обкому КП України» [18, арк. 21].

Поряд з політикою жорсткого ідеологічного контролю друкованих видань, в тому числі й художньої літератури, та напрямів творчості

літераторів області, обласна компартійна адміністрація застосовувала й політику «пряника». Так, наприклад, у жовтні 1960 р., згідно з рішенням бюро Закарпатського обкому та облвиконкому, було адресоване клопотання до Президії Верховної Ради СРСР щодо нагородження групи працівників літератури та мистецтва області. До не надто престижного ордена «Знак Пошани» були представлені відповідальний секретар Закарпатського відділення СПУ Володимир Іванович Ладичець й письменник Михайло Іванович Томчаній; медалі «За трудову доблесть» — письменник Олександр Іванович Маркуш [18, арк. 80-82].

Входження Закарпаття до СРСР/УРСР 1945 р. підвело ризику під попереднім етапом літературного життя краю з прикметним для нього, бодай відносним за умов іноземних режимів, різноманіттям мовно-стилістичних форм, ідеологічних напрямів й багатовекторних творчих шукань представників місцевої творчої інтелігенції, у більшості своїй зорієнтованих на загальноєвропейський культурний процес та європейські взірці.

Закарпатська філія Спілки радянських письменників України покликана була забезпечувати панування в літературній творчості єдиного можливого «соціалістичного реалізму», яким неодмінно слід було послуговуватися у будь-якій літературно-художній й культурно-мистецькій діяльності. Проте всупереч всьому, завдяки послідовній (а інколи і не зовсім), жертівній за своїм змістом діяльності видатних закарпатських митців (очевидно, що вікопомне перше радянське десятиліття у воз'єднаному Закарпатті принесло кожному з них забагато стресів, які укоротили їхнього віку...) ми не втратили цей час для духовного поступу.

Список використаних джерел

1. Баран В. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.) / В. К. Баран. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. — 670 с.
2. Капітан Л. І. Етнонаціональний аспект «радянзації» Закарпаття: влада та інтелігенція / Л. І. Капітан // Сумська старовина. — 2011. — № № XXIII–XXIV. — С. 71–78.
3. Капітан Л.І. Літературне життя Закарпаття 1945- 1950-х років: від творчої свободи до концепції «інженерів людських душ» / Л. І. Капітан; відп. ред. О. І. Гуржій/ — К.: ПП «Фоліант», 2011. — 140 с.
4. Капітан Л. Науково-педагогічна інтелігенція Закарпаття повоєнного періоду: політико-адміністративний тиск влади як елемент національної політики в умовах «радянзації» // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. — Чернівці, 2011. — Т. 23-24. — С. 143–148.
5. Капітан Л.І. Андрій Патрус-Карпатський: доля літератора і людини /Л.І.Капітан //Чорноморський літопис: Науковий журнал.- Миколаїв:Вид-во ЧДУ ім. П.Могили, 2012.- Вип.6.— С.63-70.

6. Капітан Л.І. Сторінки біографії П.Лінтура у контексті етнокультурних процесів на Закарпатті 1940–1950-х років / О.С. Рубльов, Л. І. Капітан// Гілея: науковий вісник/- К.: ВІР УАН, 2012.- Випуск 63 (№8).- С.91-97.
7. Капітан Л.І. «Я завжди був чесним патріотом свого народу ...»: Федір Потушняк / Л. І. Капітан // Науковий вісник Чернівецького університету: 36. наук. праць. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. — Чернівці, 2012. — Вип. 607–609. — С. 104–111.
8. Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. ХХ ст.) / Тамара Володимирівна Марусик. — Чернівці: Видавництво „Рута”, 2002. — 463 с
9. Невідкладні завдання кожного радянського письменника: [Редакційна] // Радянське Закарпаття: Літературний альманах - Ужгород,1951. - Кн. 2.- С.3-8
10. Обласні альманахи: [Редакційна] // Літературна газета. - 1952. - 24 липня. - № 30 (487).
11. «Оспівати прекрасне сьогодні»: 3 промови Володимира Ладижця: [На IV з'їзді письменників Радянської України] // Літературна газета. — 1959. — 24 березня. — № 25 (1538).
12. Панченко В. Збори літераторів Закарпаття: [Звітно-виборчі збори Закарпатської філії СПУ] / В. Панченко // Літературна газета. — 1959. — 16 січня. — № 4 (1517).
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України), Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3554. — 21 арк.
14. ЦДАГО України, Ф. 1. — Оп. 52. — Спр. 2991. — 276 арк.
15. ЦДАГО України, Ф. 1. — Оп. 52. — Спр. 2992. — 236 арк.
16. ЦДАГО України, Ф. 1. — Оп. 52. — Спр. 4935. — 283 арк.
17. ЦДАГО України, Ф. 1. — Оп. 53. — Спр. 1822. — 257 арк.
18. ЦДАГО України, Ф. 1. — Оп. 53. — Спр. 1824. — 243 арк.
19. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі ЦДАМЛМ України), Ф. 590. — Оп. 1. — Спр. 32. — 113 арк.
20. ЦДАМЛМ України, Ф. 590. - Оп. 1. - Спр. 198. - 299 арк..
21. ЦДАМЛМ України, Ф. 590. - Оп. 1. - Спр. 292. - 219 арк.
22. ЦДАМЛМ України, Ф. 590. — Оп. 1. — Спр. 345. — 139 арк.
23. ЦДАМЛМ України, Ф. 590. — Оп. 1. — Спр. 346. — 72 арк..
24. Чендей І. Ще раз про закарпатські ліси / І. М. Чендей // Літературна газета. — 1957. — 26 квітня. — № 33 (1340).

References

1. Baran V. *Ukraine: novitnia istoriia* (1945 — 1991 rr.) V.K. Baran. — Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I.Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, 2003.— 670 с.
2. Kapitan L.I. *Etnonatsionalnii aspekt «radianizatsii» Zakarpattia: vlada ta intelihentsiia* / L.I.Kapitan // *Sumska starovyna*. - 2011. - № № XXXIII-XXXIV. - S. 71-78.
3. Kapitan L.I. *Literaturne zhyttia Zakarpattia 1945- 1950-x rokiv: vid tvorchoi svobodi do konsepsii «inzheneryv liudskikh dush»* / L.I. Kapitan, vydp. red. O.I.Hurzhi/ — К.: РР «Foliant», 2011. — 140 s.

4. Kapitan L.I. Naukovo-pedahohychna intelihentsiia Zakarpattia povoiennoho perypodu: polytyko-administratyvnyi tysk vlady yak element natsionalnoi polityky v umovakh «radianzatsii» // Istoryko-politychny problemy suchasnoho svitu: Zbirnyk naukovykh statei. — Chernivtsi, 2011. — T. 23-24. — S. 143–148.
5. Kapitan L.I. Andryi Patrus-Karpatskyi: dolia literatora i liudyny/ L.I. Kapitan //Chornomorskyi litopys: Naukovyi zhurnal.- Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im.P.Mohyli, 2012.- Vyp.6.—S.63-70.
6. Kapitan L.I. Storinky biografyi P.Lintura u konteksty etnokulturnykh prochesy na Zakarpatti 1940–1950-kh rokyv / O.S. Rublov, L.I. Kapitan // Hyleia: naukovyi visnyk/ K.: Vir UAN, 2012.- Vypusk 63 (№8).- S.91-97.
7. Kapitan L.I. «Ya zavzhdy buv chesnym patriotom svoho narodu ...»: Fedir Potushniak / L.I. Kapitan // Naukovyi visnyk Chernivetskoho universitetu: Zb. nauk. prats. Istoryia. Politichni nauky. Mizhnarodny vidnosyny. — Chernivtsi, 2012. — Vyp. 607–609. — S. 104–111.
8. Marusyk T. Zakhidnoukrainska humanitarna intelihentsiia: realii zhyttia ta diialnosti (40-50-ti rr. XX st.) / Tamara Volodymyrivna Marusyk. - Chernivtsi: Vydavnytstvo „Ruta”, 2002. - 463s.
9. Nevidkladny zavdannia kozhoho padianskoho pismennika: [Redakzyina] // Radianske Zakarpattia: Literaturnyi almanakh- Uzhhorod, 1951. - Kn. 2.- S.3-8
10. Oblasni almanakhy: [Redakzyina] // Literaturna hazeta. - 1952. - 24 lipnia. - № 30 (487).
11. «Ospivaty prekrasne syohodni»: Z promovy Volodymyra Ladyzhtsa: [Na IV z'izdi pysmennykiv Radianskoi Ukrainy] // Literaturna hazeta. — 1959. — 24 bereznia. — № 25 (1538).
12. Panchenko V. Zbory literatoriv Zakarpattia: [Zvitno-viborchi zbory Zakarpatskoi filii SPU] / V. Panchenko// Literaturna hazeta. — 1959. — 16 sichnia. — № 4 (1517).
13. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (daly TDAHO Ukrainy), f. 1. — op. 24. — spr. 3554. — 21 ark.
14. TDAHO Ukrainy, f. 1. — op. 52. — spr. 2991. — 276 ark.
15. TDAHO Ukrainy, f. 1. — op. 52. — spr. 2992. — 236 ark.
16. TDAHO Ukrainy, f. 1. — op. 52. — spr. 4935. — 283 ark.
17. TDAHO Ukrainy, f. 1. — op. 53. — spr. 1822. — 257 ark.
18. TDAHO Ukrainy, f. 1. — op. 53. — spr. 1824. — 243 ark.
19. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv –muzei literatury i mystetstva Ukrainy (daly TDAMLM Ukrainy), f. 590. — op. 1. — spr. 32. — 113 ark.
20. TDAMLM Ukrainy, f. 590. - op. 1. - spr. 198. - 299 ark.
21. TDAMLM Ukrainy, f. 590. - op. 1. - spr. 292. - 219 ark.
22. TDAMLM Ukrainy, f. 590. — op. 1. — spr. 345. — 139 ark.
23. TDAMLM Ukrainy, f. 590. — op. 1. — spr. 346. — 72 ark.
24. Chendei I. Thse raz pro zakarpatski lisy / I.M. Chendei // Literaturna hazeta. — 1957. — 26 kvitnia. — № 33 (1340).

Стаття надійшла до редакції 22.08.2014 р.

Л.И. Капитан

**Закарпатский филиал Союза советских писателей Украины:
творческая лаборатория или инструмент «советизации»**

Проанализирована роль Закарпатского филиала Союза советских писателей Украины в процессах унификации и огосударствления литературно-художественной сферы, обеспечения идеологической окраски духовной элиты края, раскрыт механизм преобразования творческого союза «инженеров человеческих душ» в средство идеологизации и коллективизации «инакомыслящих».

Ключевые слова: Закарпатский филиал Союза советских писателей, власть.

L. Kapitan

**Transcarpathian Branch of the Union of Soviet Writers of Ukraine:
creative laboratory or instrument of «Sovietization»**

The role of Transcarpathian Branch of the Union of Soviet Writers of Ukraine in the processes of unification of literary and artistic sphere has been clarified and mechanism of transformation of creative Union of Writers into the instrument of ideologization and collectivization of dissidents has been disclosed. Prerequisites for development and the conditions, under which existed regional Union of Writers, further on transforming into an important element in the system of literature and art management of the region has been analysed by the author.

Difficult and sometimes tragic fate of the founders of the Union, its leaders and individual members, was not the individual drama, but it also reflected the general Ukrainian nationwide trends.

Today, after many years of silence, underestimation, conscious or unconscious falsification, the objective assessment and analysis of the conditions in which literary and artistic process in Transcarpathia has developed, will return to the reader the works of outstanding Ukrainian masters of word, their heritage, which is not only regional, but Ukrainian nationwide phenomenon and should be fully included into the treasury of the national literature.

Key words: Transcarpathian Branch of the Union of Soviet Writers of Ukraine, regime.